

ROZA LUKSEMBURG*

(1871 – 1919)

Postojala sam, jesam,

Postojaću...

Roza Luksemburg o revoluciji

Draga drugarice Luksemburg, Rozo, Ti koja si jaka, nepokolebljiva,

Zašto su te zvali krvava Roza? Možda zato što je uvek zgodno imati pri ruci žrtvenog jarca za neuspeh, za jad i bedu, za nesigurnost. Nije bilo teško pronaći Tebe. Krvava nisi bila, ali su Te Tvoje ubice pretukle do krvi, pre nego što Ti je metak u slepoočnicu prekratio život. „Ne pucajte“ su, navodno, bile Tvoje poslednje reči na putu do berlinskog hotela „Eden“ nekuda kroz gradsku noć. Tvoji stražari, koji će Te u ime mira i reda jednostavno ustreliti, traže mesto gde da Te sklone. Bilo je potrebno dva pokušaja pre nego što je pištolj poručnika Fogela (Vogel) opalio. Već su te bili zlostavljali, ali još pri svesti, čula si onaj klik jedanput, pa drugi put. Šta sledi?

„Ne pucajte“. Ove reči nisi prošaptala iz straha od smrti. Ali je uvek tu život, neuporedivi, ah, oproštaj od ljubavi i svest da rušitelji treba da zadrže prevlast, to je poslednji bol koji sve pokriva tamom. „Ne pucajte“; Ti im pružaš šansu da budu humani, ali oni to nisu naučili u slavu Pruske; oni su učili da neprijatelja treba uništiti i da je to njihov dug prema otadžbini. Ubeđeni su u svoju misiju. Oni će podivljati, zatim će u njima nadjačati kasapini – uvek imaju misiju. Na Lihtenštajnovom mostu četa izvlači Tvoj leš iz kola. Nailazi patrola i zaustavlja zlokobnu povorku. Fogel se legitimiše, sledi kratak dijalog i patrola se okreće na levo krug i odlazi kroz park. Hladno je. Koliko brzo umiru mrtvi? Jesi li još osećala hladnoću? Oni Te bacaju u mutnu vodu kanala. Tek će mesecima kasnije, maja 1919. pronaći leš u teškom raspadanju. Do tada je krv sprana i tragovi, ali čak i onda pokušavaju da te sakriju; treba da nestaneš, da potoneš da nikad više ne izroniš, aquis submersa¹, jer naciji nije potrebna istina, uviđajnost, kajanje, novi početak; zemlji je potreban red i onaj vlastelinski mir protiv kojeg si se tokom čitavog života borila. Još će decenijama posle toga čovek koji je naredio tvoje smaknuće javno iznositi: „Ja sam tada (januara 1919.) prisustvovao jednom sastanku KPD-a², na kom su govorili Karl Libkneht

¹ lat. u vodu potopljena (prim. prev. M.B.).

² Komunistička partija Nemačke.

(Karl Liebknecht) i Roza Luksemburg (Rosa Luxemburg). Stekao sam utisak da su ovo dvoje duhovne vođe revolucije i odlučio sam da naredim da ih ubiju. Na moju zapovest oboje su uhapšeni. Ova odluka da ih oboje odstranim nije mi lako pala... ali i nadalje smatram da se ova odluka može prihvatiti i sa moralno-teološke tačke gledišta.“

Tako govori kapetan Valdemar Pabst (Waldemar Pabst), iz građanske konjičke streljačke divizije, koja je krajem 1918. kao dobrovoljačka dejstvovala protiv tzv. levih radikala. Njegovo razmišljanje o Tvom ubistvu nalazi se u Biltenu Ureda za štampu i informacije nemačke Savezne vlade od 8. februara 1962.g. On je ovo ubistvo okarakterisao kao „streljanje na osnovu presude prekog suda“. Pabst nikada nije kažnjen. Oh, te reči iz rečnika moćnika, koje prikrivaju istinu, celog života si se branila od takve zloupotrebe, zahtevala si da i diskusije i konflikti doprinose proširivanju i produbljivanju stvarnosti, traganju za skrivenim: prilikom ovog traganja nezaobilazna je demokratska sloboda koja omogućuje široko i puno učešće svih u zajedničkim odlukama. Tebe zaista ne mogu povezati sa diktaturom i terorom zvaničnika.

„Bez slobodne, nesputane štampe, bez neometanog udruživanja i okupljanja nezamisliva je upravo vladavina širokih narodnih masa. Sloboda samo za pristalice vlastodržaca, samo za članove jedne partije – ma kako brojni bili – nije sloboda. Sloboda je uvek sloboda drugačijeg mišljenja... Javni život zemalja sa ograničenom slobodom upravo je zato tako skučen, tako siromašan, tako shematičan, tako neplodan, jer se isključenjem demokratije presecaju svi živi izvori duhovnog bogatstva i napretka. Jedini put ka preporodu je sam javni život, neograničena, najšira demokratija, javno mnjenje.“

Tako si pisala još u leto 1918. u vrocavskom zatvoru u jednoj raspravi o boljševičkoj politici. Prijatelji Spartakovog saveza nisu hteli to da štampaju, da ne bi oslabili rusku revoluciju – vreme nije bilo pogodno. Prećutkivanje neke misli iz oportunitizma – tako nešto za Tebe nije postojalo. Sve što je moglo da proširi uvid u stvarnost, svako zapažanje, svaka misao, svako duboko osećanje, svaki sukob mišljenja, svako pošteno izneseno ubeđenje bili su za Tebe doprinos slobodi, prevazilaženju nepravichnosti i ugnjetavanja.

O, što si morala da živiš u tako mračnom vremenu. Ali bi ono bez Tebe, možda, bilo još mračnije. Demokratija, u čije ime su te likvidirali, Tebi i Tvojim prijateljima nikako nije mogla da dozvoli slobodu drugačijeg mišljenja za koje si se zalagala nasuprot ruskih drugova. Možda to u haotičnoj situaciji tokom nedelja i meseci posle velikog rata nije ni bilo moguće. Nije postojala ravnoteža snaga, već samo strah, nesigurnost, velika iščekivanja. Jedan svet je propadao, ko će

zameriti Hoencolnerima³ i njihovim junkerima⁴, pruskim oficirima, ovim privilegovanim braniocima domovine, veleposednicima, industrijalcima što nisu pristajali da to tek tako prođe. Ceo rat je bio krvava žrtva sistemu koji je – decenijama obeležen unutrašnjim i spoljnim borbama – zahtevao veliki zaokret, koji bi opet skovao s mukom stvoreno i uvek ponovo osporavano nacionalno jedinstvo, a da ne dirne u privilegije vladajućih klasa. Ne, u toj atmosferi raspada, bez vidljivog novog početka, sa aveti ruske revolucije pred očima – sa kojom ni većina Tvojih partijskih drugova nije znala kako će – u takvim prilikama nije bila moguća demokratija o kojoj si Ti sanjala. Nikakva demokratija nije bila moguća, ta nju treba prvo naučiti, a šta je ovaj narod naučio iz političke kulture? Avet iz marta 1848. je još uvek usađena u glavama vlastodržaca, a u srcima podanika pokopana kao najviša građanska vrlina: „Mir je prva građanska obaveza“. U opštim nemirima novembarskih dana 1848. prvo je trebalo uspostaviti red i mir; jer, kako treba da izgleda novi svet bez monarhije, bez gore i dole, bez onoga što je do sada postojalo, bez jasnih vlasničkih odnosa? Zar sada zaista fukara treba da preuzme vlast? Treba li sada da zavlada ona socijalna demokratija na koju je industrijalac Alfred Krup (Alfred Krupp) upozoravao još pre nekoliko decenija: „Čovečanstvo neće dozvoliti da se uništi svaka razlika po položaju, karakteru i vrednosti ljudi i stvari, kao i sve postojeće, sve ono dobro i provereno što je stvoreno na osnovu moći i zakona, da bi zločinci iz ruševina požnjeli.“

Zašto posednici imaju tako malo poverenja! Zašto oni svaki pokušaj uzdizanja dostajanstva tako brzo diskredituju, kriminalizuju. Sada se radnicima i vojnicima najpre ponovo mora ukazati na mesto koje im pripada; sada se moć i privilegije moraju, po moćnosti, neokrnjene spasonosno preneti u tu novu državnu tvorevinu – koja treba da se zove republika, možda čak i socijalistička republika. A šta to zapravo znači? Socijaldemokratska vlada Ebert-Hasea (Ebert-Hasse) „i nadalje državu kao upravni organizam zadržava u rukama duhovnih zaštitnika hoencolernskog apsolutizma i sutrašnjih nosilaca kontrarevolucije“. Stoga su prinuđeni da se suprotstave oštrini tvojih članaka u „Crvenoj zastavi“, partijskom listu tek rođene Komunističke partije Nemačke. Pa sve još u pokretu. Niko ne zna kuda će poteći ova nova reka.

Parlament ili vladavina sovjeta – to je ključno pitanje o kojem se raspravlja unutar nimalo jedinstvene socijaldemokratije. Nju i nadalje razdire sukob između revizionista i revolucionara,

³ Hohenzollern – moćna nemačka feudalna porodica, toko vekova su izgrađivali prusku militarističku državu (prim. prev.).

⁴ Junker – u novijoj istoriji naziv za sve plemiće-zemljoposjednike u ujedinjenoj Nemačkoj (prim. prev.).

koji se u socijalističkoj partiji proteže decenijama. Celog života si bila protiv revizionizma, pa i sada si. Od izbivanja rata pa nadalje nemačka socijaldemokratija je izneverila neke bitne principe koji se ne smeju dovoditi u pitanje: ona je izdala svoj internacionalistički i pacifistički zadatak, ona je sa „ratnim huškačima“, sa svojim sopstvenim klasnim neprijateljima sklopila građanski mir. Kada su nemački socijaldemokrati 1913. u Rajhstagu glasali za prvi ratni zajam – tada je samo Karl Libkneht glasao protiv – kocka je bila bačena. Obaveza prema miru žrtvovana je za vrlo sumnjivi patriotizam. Ovaj postupak za Tebe nije bio čin patriotskog otpora prema spoljašnjoj pretnji, već izraz teške unutrašnje krize socijaldemokratije. „Prihvatanjem građanskog mira socijaldemokratija se za vreme celog rata odrekla klasne borbe. Time je samu sebe diskreditovala kao aktivnu političku partiju, kao zastupnicu radničke politike. Ali time je sebi izbila iz ruku i najjače oružje: kritikovanje rata sa posebnog stanovišta radničke klase. Ona je odbranu domovine prepustila vladajućim klasama..., zaboravljajući da u ustima socijalista odbrana otadžbine znači nešto drugo od topovskog mesa pod komandom imperijalističke buržoazije.“

Ti najoštrije osuđuješ to što se socijaldemokratska partija svojom pasivnošću isključila iz istorijskih zbivanja: dilema između interesa domovine i međunarodne solidarnosti proleterijata za Tebe je samo građanska nacionalistička fikcija. Prva dužnost socijaldemokrata nije trebalo da bude orijentacija ka nacionalnom jedinstvu, već ka intenzivnom osveščivanju naroda, iznošenje stvarnih uzroka rata. Uvek si verovala u sposobnost masa da uče, u razum, u sveobuhvatnije rasuđivanje, u internacionalizam, tako da su Ti bile dobro znane pogubne posledice nedostatka socijaldemokratskog vođstva.

Raskid među drugovima bio je neizbežan. Još se za vreme rata pacifističko krilo socijademokratije organizovalo u USPD⁵ – u nezavisnu SP⁶.

Tamo kod kuće ste bili, već sasvim levo, Ti i prijatelji iz Spartakovog saveza, kada se raspravljalo o sovjetima. To je za Tebe bilo ključno pitanje: sovjeti su bili „najneposredniji oblik uključivanja širokih društvenih slojeva u uređenje društva“. A slagali ste se i sa drugovima iz USPD „ako radnički i vojnički sovjet padnu, od revolucije neće preostati ništa. Celokupni politički i privredni život do sada je ostao netaknut“.

⁵ USPD - Unabhängige sozialdemokratische Partei Deutschlands (prim. prev.)

⁶ SP- Sozialdemokratische Partei (prim. prev.)

„Sovjeti“ – to bi bio model za neposrednu, široku demokratiju. U svakom slučaju za nešto što u praksi još nema potvrde. I sama si dosta često ukazivala da ovakav politički sistem pretpostavlja odgovarajuću visoku svest masa. A otkud bi je mase posedovale? A model sovjeta povezivao se i sa zastrašujućim slikama ruske revolucije. Trebalo je samo govoriti o tome, pa da postaneš sumnjiva. Čak je i za desno krilo socijademokrata, koje je sad uznapredovalo u vladajuću partiju, sistem sovjeta značio bezakonje i strahovladu.

Vaš put je bio predodređen. Kada se Spartakov savez decembra 1918. odvojio od nezavisnog krila socijaldemokrata i osnovao Komunističku partiju Nemačke (KPD), kraj se već nazirao. To si morala da znaš. Možda niste imali vremena da procenite opasnosti koje donosi ovaj korak. Sada ste bili potpuno nezaštićeni, potpuno izloženi prenapetim očekivanjima radikalnog dela radništva, ali i uzdanica svih ultraradikalnih poduhvata. Ko je u toj situaciji još mogao da kontroliše izazivače haosa i neodgovorne elemente, nalazeći se u neprijateljskom odnosu ne samo sa desničarima, već i sa svima onima u sredini, koji ne znaju kome pripadaju, pa su stoga posebno podložni demagoškim smicalicama?

Decembra 1918. skoro svakodnevno prete Ti smrću; zvaničnici Tebi i Karlu Libknehtu savetuju da svakodnevno menjate prenoćište, jer Vam više ne mogu garantovati bezbednost. Vaša strategija je jasna: objavljivati Vaše ciljeve, što je moguće otvorenije. Program Spartakovog saveza može se pročitati u „Crvenoj zastavi“. Ono čime ne možete upravljati: glasine koje kruže Berlinom. Nemate moći nad pričama koje se sračunato puštaju u opticaj. Uskoro svi govore: Spartak je odgovoran za ubistva. Spartak zagovara teror kao političko oružje. Upravo oni koji potpiruju teror optužuju Vas za terorizam.

Raste raspoloženje pogroma. Decembra 1918. na oglasnim stubovima Berlina nalazi se plakat: „Radnici! Građani! Domovina je na rubu propasti. Spasite je. Ona nije ugrožena spolja, već iznutra. Od strane Spartakove grupe. Ubijte njene vođe. Ubijte Libknehta. Onda ćete imati mir, posao i hleb! Vojnici sa fronta.“ Da li je i to demokratija, ovaj javni poziv na ubistvo, ova hladnokrvna demagogija „koja ne zahteva samo prećutkivanje mišljenja drugih, već likvidaciju onih koji drugačije misle? Šta se to sprema, ako je to dozvoljeno?“

Ti uzalud pokušavaš da napraviš razliku. Međutim, čuvari zakonitosti i reda koji ovde istupaju ne prihvataju diferencijaciju. Pogotovo ne kad potiče iz crvenog pera. Oni imaju jednu jedinu

optužbu, jednog jedinog optuženog, jedno jedino oprobano sredstvo, što će tužna priča našeg veka jasno dokazati. „Jedna avet kruži Evropom – avet komunizma“ konstatovali su još 1848. Marks i Engels u Komunističkom manifestu. Sada se ova avet pojavila na svetlosti dana, pa se na osnovu novinskih izveštaja iščaurila kao zmaj koji ubija i otima. Dole glave!

Naravno, Tebi nije ništa sveto u ovoj građanskoj kulturi, a i zašto bi i bilo! Godine 1918. u jednom članku u „Crvenoj zastavi“ Ti prozivaš i državu zbog optužbe za „terorističko nasilje“.

„Reventlovovi, Fridbergovi, Ercbergeri, koji su netrepnuvši oterali milion i po nemačkih muškaraca i mladića na klanicu... radi novih kolonija, Šajdemanovi, Eberti, koji su četiri godine odobravali sva sredstva za najveće krvoproliće koje je čovečanstvo doživelo, oni sad viču u promuklom horu o navodnoj „strahovladi“ koja preti od diktature proleterijata. Neka gospoda prelistaju sopstvenu istoriju.“

Ah, Rozo, Ti koja si jednom oštrinu i otvorenost označila kao njihove „osnovne vrline“: Ti si znala da je potreban zavidan nivo ljudske i političke zrelosti da bi se takva otvorenost i oštrina podnele. Gde je trebalo da ih ljudi nauče u kulturi poslušnosti i potčinjavanja u kojoj su odrasli – prema gore začepiti gubicu, prema dole stezati; nikada ne idi kod svog kneza, ako te ne zove. Kako da se neki narod čiji su društveni i socijalni odnosi u velikoj meri prožeti naređivanjima i potčinjavanjem nauči slobodnom mišljenju? Koji je knez mogao da podnese nepozvan narod, a da ne pomišlja na revoluciju i da ne naredi represije; otvoren i oštar dijalog je u najboljem slučaju mogao da se upriliči među intelektualcima. Ti si, naravno, uvek isticala da je dijalog potreban za rast Vašeg pokreta. Bez oštrica i šiljaka mnogih mišljenja pretvaramo se u oblutke, okrugle i izglačane, bez tačke oslonca.

Naravno, oštrina i otvorenost su nepodnošljivi bez ljubavi. Bez osnovnog poverenja koje van konflikta smatramo „da se podrazumeva“. Stvaranje takvog društvenog osnovnog poverenja zadatak je onih koji zahtevaju otvorenost, oštrinu, permanentno demokratsko učešće naroda. Nimalo lak zadatak. Možda je bila velika istorijska zasluga socijaldemokratije to što je dozvoljavala konflikt kao sredstvo unutarpartijskih rasprava – čak i javno vođen konflikt. Naporan način politiziranja, ne jednoznačan, način koji pretpostavlja zrelo ljudsko biće od koga se nešto očekuje.. U krajnjoj liniji, jedini demokratski način. I jedan koji iziskuje mnogo ljubavi. Vi ste to nazvali solidarnost, bezuslovno uređena zajednica svih onih koji_e su se upustili_e u ovu borbu za novi svet.

Znaš li koju od Tvojih mnogobrojnih fotografija najviše volim? Amaterski snimak na kom si ti na balkonu Tvog stana na jugu Berlina. To nije otvorena, oštra Roza, nije agitatorica – „histeričnim materijalizmom“ Te je jednom nazvao Viktor Adler (Victor Adler), doajen austrijskih socijaldemokrata – mogu već da zamislim zašto. Žena, sićušna, Jevrejka, Poljakinja, tako pametna da te strava uhvati. Sigurno Ti je bilo teže nego muškarcima, morala si da braniš svoje stavove upornije, „svađalačkije“ od elitne gospode koja je uvek mogla da računa na podršku sebi ravnih, i kod Vas drugova!

Sa te slike me gleda zamišljena žena, bez poze, jednostavno ona sama. Lepe, zamišljene oči, mudra usta, ali tužna, naviknuta na patnju, uopšte, mealanholičan izraz, ali bez gorčine, pre sa malčice skrivenom ironijom. Ti si sasvim opuštena, pa ipak otvoreno i kritički posmatraš svet. Fotografija iz jedne pauze i bez napetosti. U stvari, impresionirana, čak iznenađena da je svet ovakav, a ne drugačiji, a Ti znaš koliko će vremena biti potrebno dok ne postane drugačiji, koliko će trebati napora, koliko će suza teći i koliko krvi. I Tvoje sopstvene. Tada to nisi znala, ali si to uvek uzimala u obzir kao mogućnost. Pa ipak, u celom tom mraku sija nepokolebljivo svetlo, ubeđenje da je život jači. U sred borbe stanka, slavljenje života. Samo najveći zaljubljenici mogu tako da žive, u neposrednoj blizini one snage iz koje sve diše i vraća se, iz koje izbijaju oluje i zov senice koji si tako volela. Na Tvojim nadgrobnoj ploči trebalo bi da stoji „ćiu-ćiu“ i ništa više. Toliko si volela život, možda si zato umela tako strasno da se boriš za njega. Boriti se beše Tvoja priroda, ne, voleti beše Tvoja priroda, a, možda, su oba jedno te isto.

Kao mlada, novopečena stručnjakinja za nacionalnu ekonomiju htela si da stekneš zasluge na levom krilu socijaldemokratije, tamo gde se vodi borba sa neprijateljem, a ne na desnom, gde se „koketira sa kompromisima“. Najposle, beše to pitanje istine. Ti nikada nisi podnosila polovičnost, ono „samo malo“, samo malo učestvovati u borbi, u revoluciji da bi se kitilo i tim perjem. Gde osećaš takve prizvuke, hvataš se u koštac i sa sopstvenim drugovima. „Vi ste mi „premlaki za juriš“, misliš melanholično. „Premlako“ je dobro! Vi uopšte niste za „jurišanje“, već za „gmizanje“. To nije razlika u stepenu, već u suštini.“, pišeš oko Božića 1916. spisateljici Matildi Vurm (Mathilde Wurm) iz zatvora.

„Vi“ ste uopšte sasvim druga zoološka vrsta u poređenju sa mnom i nikada se nisam toliko grozila tog vašeg mrzovoljnog, zlovoljnog, kukavičkog i polovnog bića kao sada... O, Vi bedne male sitničave duše koje biste bile spremne malo „junaštva“ ponuditi na prodaj, ali samo za „gotovinu“... no mora najpre na tezi da se vidi „korist“. A prosta reč poštenog i pravog

čoveka: „Ovde stojim ja, ne umem drugačije, Bože, pomози mi“ nije namenjena vama. Prava sreća da dosadašnju istoriju sveta nisu pisali vama slični, inače ne bi bilo reformacije, bili bismo još uvek pod starim režimom⁷.“

Ne, Ti nisi htela da budeš tako jadna, na repu svog vremena, bar nisi htela sebi da prebacuješ da nisi učinila baš sve kako ne bi samo razmišljala o svetu, već ga i menjala. Svim silama, svakim otkucajem srca, svakom mišlju, svakom oštrom rečju i svakom nežnom:

„Biti čovek je najvažnije. A to znači: biti čvrst i jasan i v e d a r, da vedar uprkos svemu i svima, jer plakanje je stvar slabih, Biti čovek znači čitav svoj život radosno postaviti „na veliku vagu sudbine“ i, ako tako mora biti, istovremeno se radovati svakom sunčanom danu i svakom lepom oblaku.“

I ovi redovi se nalaze u pismu upućenom Matildi. Onima koji su Ti bili bliski postavljala si velike zahteve. Uvek je tu bila ljutnja zbog nečeg propuštenog, zbog nepravde, zbog slabosti. Ali onda i Tvoje spontane nežnosti: za vreme mnogih tamnovanja nikada ne zaboravljaš ni jednu proslavu, ni jedan rođendan, misliš na sve, pomažeš, ohrabruješ, tešiš, deprimiranoj Sofiji Libkneht (Sophie Liebknecht) iz zatvora pišeš pismo za pismom. Ko Tebe teši? Odakle Ti snaga? Koje si blago imala u svom životu, koje srećne godine, odakle Ti zaliha hrabrosti i istrajnosti, životne radosti i ljubavi? Odakle potiče nesalomivost, kasnije tvrdoglavost – ili je ona oduvek bila prisutna? Tvoje slike iz detinjstva pokazuju ozbiljnu devojkicu koja istim otvorenim, radoznalim, kritičkim i pomalo iznenađenim pogledom posmatra svet i zadržaćeš ga čitavog života. Hendikepa je bilo dovoljno. Teškoće. Teškoća – kao škola za razvijanje karaktera? Možda si ponekad poželeva malo manje toga. Jevrejka iz Poljske pod ruskom vladavinom, sa telesnom manom, niskog rasta, isuviše niskog, bez lepote – žure se tvoji biografi da napomene. Ja ne delim njihovo mišljenje, jer mi ideal lepote kasnog XIX veka nije pred očima: pompezne dame iz doba osnivača ili neurotične silfide⁸ fin de siècle-a⁹, narvano da nisi bila lepa u tom smislu... Ali je Tvoje lice prefinjeno, izražajno, pa je moralo da bude privlačno. Za muškarce koji su mogli da podnesu ženu kakva si Ti bila. Bilo ih je nekoliko.

Zabavlja me što si na studije dospela baš u Cirihi. U strogi trgovački grad na Limatu. I onda uvek nova otkrovenja. Koliko je revolucija ovde kovano po mansandrama i gostionama? Razume se ne švajcarske revolucije. Ali je poljski i ruski pokret otpora ovde našao utočište. Dok socijalistički

⁷ Ancien régime – sistem državne vladavine u Francuskoj pre revolucije 1789. (prim. prev.).

⁸ silfide – šumske vile (fr.) (prim. prev. M.B.).

⁹ fin de siècle – kraj veka (fr.) (prim. prev.).

zakoni od 1878. do 1890. zabranjuju legalno delovanje SPD u Nemačkom Carstvu, Cirihi je mesto gde se razmenjuju pisani materijali i ideje i gde drugovi mogu da se susreću. Ali tada je najvažnije bilo: ciriški univerzitet je primao i žene; Ti si jedna od prvih koja je studirala pravo i nacionalnu ekonomiju.

Uostalom, način na koji si prešla granicu Poljske pod ruskom vlašću prema Nemačkom Carstvu je priča za sebe, legenda možda. Ima ih nekoliko u Tvom životu; nikada nisi izgubila smisao za humor i za avanture. Navodno te je sveštenik pod balom slame prokrijumčario preko granice da bi pobjegla od svoje porodice koja Ti je branila da primiš hrišćanstvo. Ali Ti si imala pasoš, novaca, veza i osamnaest godina. Priče, Roza, priče!

Beše to konačan raskid sa domovinom, a ono što si ponela sa sobom beše samo preživljeni stid zbog ugnjetavanja, mladost u jednom tuđem svetu, ruski nastavni jezik, doživljaj trećerazrednosti; sve se može opet zaboraviti, ali ne i to uskraćeno dostojanstvo. Za Vas nije bilo slobode, samo ilegalnost, skrivenost. Morale su se kovati zavere da bi se ostvarilo svoje pravo. Kovati zavere postaje kao druga koža, deo Tvog bića, taktika preživljavanja u stalnoj ugroženosti u kojoj provodiš svoj život. Još kao gimnazijalka u Varšavi uspostavila si veze sa „Pokretom“. Sve je još bilo nacionalno obojeno. Ugnjetavanje je bilo nacionalno, takve su bile i nade za oslobođenje. Kasnije si postala vatrena internacionalka. Čak si u svojoj doktorskoj disertaciji dokazala da će ponovno ujedinjenje Poljske teško biti moguće. Smatraš da je privreda Poljske pod ruskom upravom i suviše vezana za Carevinu – ekonomske pretpostavke za prevazilaženje otopljenja nisu date. Prevarila si se po tom pitanju, kao i u nekim drugim. „Ali uprkos svim tim greškama bila je i ostaje orao“, napisao je Lenjin 1924. u „Pravdi“.

Orao je odleteo u Cirihi, oduvek omiljen kod imućnih studenata Istočne Evrope. Godine 1872. jedna plemićka gospođica iz Petersburga kao prva žena na svetu doktorirala je iz medicine. Poljska opozicija se upisivala na Ciriški univerzitet, tu srećeš stare prijatelje i upoznaješ nove.

Lav Jogihes (Leo Jogiches), imućni Jevrejin iz Vilne. Petnaest godina ćete biti par. Jedva da neko zna o tome. „Ženska erotika en public¹⁰ mi je oduvek bila neprijatna“ napisaćeš kasnije, mnogo kasnije svojoj sekretarici Matildi Jakob (Mathilde Jakob) iz zatvora, ona Ti je nabavila pesme Rikarde Huh (Ricarda Huch), a ti takav način pokazivanja osećanja posmatraš sa distancom,

¹⁰ en public – javno (fr.) (prim. prev.)

„Tako šta se ne radi, tako šta se ne govori.“ I Tvoje dopisivanje sa Lavom je suzdržano. Vi ste uglavnom diskutovali o „stvari“. Okolnost koja Te je ponekad dovela do očajanja. Zar nije postojalo ništa drugo sem partijskog rada, sem konflikata između Poljaka-izbeglica; koja partijska linija zastupa čistije socijalističko učenje? „Tako mi je teško na srcu zbog umora od spoljnog i unutrašnjeg cigančenja, da upravo padam u nesvest kad otvaram Tvoja pisma i nalazim po šest araka rasprave samo o PPS¹¹, ili o našim međusobnim odnosima, a ni mrvice vidljivog, praktičnog života. Tako sam umorna, tako sam umorna. Daj, zaboga, dragi, da počnemo da živimo!“ Zvuči kao poziv u pomoć. Bilo je tu mnogo ljubavi, ali ljubav treba uvek iznova izjavljivati. To kruti Lav nikad nije umeo, Lav – mešetar tajnama; zar niste ipak bili vrlo slični Ti i Lav, sa onim mnoštvom principa, onom strogošću? Jednom Ti je vratio božićni poklon, reprodukciju slike Vilijama Tranera (William Turner), jer je „vandalizam“ izvaditi list iz sveske sa slikama.

Godinama kasnije o tome si razgovarala sa Lujzom Kautski (Luise Kautsky):

„a kad mi sledeći put padne na pamet da skinem nekoliko zvezda da bih ih nekome poklonila kao dugmad za manžetne, neka mi to ne brani nikakav hladni čistunac sa preteći uzdignutim kažiprstom, jer ću pobrkati sve školske astronomske atlase.“

Pa ipak, u Cirihi su bile srećne godine. Bar se niste zavaravali. Nikada neće doći do građanskog braka. „Imaš li pojma koliko Te volim?“, pišeš Lavu. Koliko je on Tebe voleo? Možda se to može zaključiti po tome da je raskrinkavanje okolnosti Tvog ubistva i sam platio glavom. Kasnije, 1899. iz Berlina, snovi o zajedničkom životu:

„S vremena na vreme jedna opera, mali, vrlo mali krug poznanika koje ponekad zovemo na večeru, svakog leta po mesec dana boravka na selu, ali onda bez ikakvog rada..., možda još neka mala sasvim sićušna beba. Zar to nikada neće smeti da bude?“

Sasvim građanski snovi. Biti izdvojena, misliti drugačije, živeti drugačije, nadati se nečem drugom teško je i naporno. Ponekad i revolucionari smeju da upadnu u uobičajeni kolosek. U celom ljudskom bitisanju ima mesta i za snove o dobrom životu. Trebalo Ti je malo odmora. Kasnije više nisi tražila takve predahe u iluzijama građanskog načina života. Zagnjurila si se u stvarni život prirode, u njen jezik i u njene tajanstvene poruke o beskrajnosti svega živog. Ti iz zatvora pišeš Matildi Jakob:

¹¹ PPS – Poljska socijalistička partija (prim. prev.)

„Zamislite, u glinenim pločama iz algonkijskog perioda, tj. iz prastarih vremena razvoja Zemlje, pre ikakvih tragova živih organizama, pre nebrojenih miliona godina, dakle, u takvim glinenim pločama u Švedskoj našli su otiske kapi nekog kratkog pljuska. Kako magično na mene deluje daleki pozdrav iz praistorijskih vremena...“

Ali koje su žrtve stajale na putu? Ta želja za „sićušnom malom bebom“ nije prosto građanska ćud, već duboka čežnja ljubavi. Tu čežnju si utomila. U Tvom životu sa Lavom za to nije bilo mesta. Nije bilo mesta ni za neke želje za zajedništvom. Posle promocije – magna cum laude – odlaziš za Berlin. To ste odlučili zajedeno Leo i Ti. Berlin je središte nemačke socijaldemokratije, glavni grad carstva i centar političke borbe. Ti moraš u centar, Lav će ostati u Cirihi i dalje voditi poslove Vaše sopstvene partije, one socijalističke grupe koja se razlikuje od PPS, koja nacionalno pitanje ne postavlja u prvi plan.

Ali pre toga još o jednoj nesvakidašnjoj zgodi. Tvoja hrabrost i nekonvencionalnost su za divljenje, ali ipak ne mogu da zamislim da si rano i neopozivo, laka srca spoznala da ćeš sve, ama baš sve u svom životu žrtvovati za „opštu stvar“. Pošto će strankinji biti nemoguće da politički deluje u Berlinu, morala si da postaneš Nemica i to na jedino mogući brzi i neupadljivi način: morala si se udati za Nemca. Uz pomoć svojih prijatelja iz Ciriha takav se i našao: Gustav Libek (Gustav Lübeck), sin Poljakinje i jednog pruskog druga sumnjivog kvaliteta. Iznenadeni mladi zanatlija koga je odlučna mati prvo morala da ubeđuje da pristane na ovo socijalističko junačko delo. Pet godina kasnije, prilikom razvoda 1903.g., on će primiti na sebe krivicu za razaranje jednog braka u kojem nije ni živeo. Jadni Gustav, kako je on dospao u istorijske knjige! Zirihi-Fluntern stoji na njegovoj krštenici – to je moj kvart; uostalom, kratka šetnja niz Ciriško brdo – na smeni vekova ga je izgradila visoka buržoazija – i ja lutam kroz Platenštrase, Slobodnu ulicu, Univerzitetsku ulicu, tu si stanovala Ti, ili Lav, ili oboje za vreme onih devet godina provedenih u Cirihi.

U Berlinu će Ti nedostajati švajcarski ugođaj; sve će Ti izgledati hladno i maračno, „prava pravcata kasarna, a dragi Prusi sa svojom arogancijom, kao da je svaki od njih progutao batinu kojom su ga nekad tukli“. Sad si, dakle, u sred srca moći, u sred srca bede, a Švajcarska je morala da deluje na Tebe kao daleka idila, kao nešto što si zauvek ostavila za sobom. Za Tebe je ionako uvek postojalo samo to da se ide dalje.

Berlin devedesetih godina. Ukinut je „Zakon protiv društveno opasnih težnji socijaldemokratije“ koji je od 1878. do 1890. oterao partiju u ilegalu. Bizmark ne optužuje kao ranije:

„...socijaldemokratske smutnje su značajno doprinele stvaranju ekonomskog pritiska pod kojim se nalazimo; one su sasvim sigurno doprinele poskupljenju cene rada i skraćivanju radnog vremena, a rezultat je da nemački radni dan više ne proizvodi onoliko koliko francuski i engleski... Što smo zaostali u velikoj meri pripisujemo socijaldemokratskim smutnjama koje ljudima obećavaju neodređene, nerealne nade za buduću sreću, pa ih tako odvrćaju od onoga što ih jedino na ovom svetu održava i može da im po mogućnosti pruži mnogo sredstava za uživanja, a to je redovni, vredni rad, što je nekada Nemačima bilo poslovično i svojstveno.

U mojoj nastavi istorije postojao je samo Bizmark i industrijalci. Navodno su kancelarovi socijalni zakoni bili uzorni. Učila sam samo o rešenjima vlastodržaca, a ništa o borbama i zahtevima radnika, ništa o tome šta izaziva nemire i traži mnogo vremena. Ništa o bedi. Gerhard Hauptman (Gerhard Hauptmann) je dao lokalni kolorit, bez komentara. To su bile slike iz nekog drugog sveta, skandalozne slike. U otuđenom istorijskom prikazu se ustanak tkača u Šleziji 1848. još uvek tumači kao poziv na pobunu. Ozlojeđeni nemački car otkazuje carsku ložu u pozorištu posle premijere „Tkača“ 1891. - to je za pozorište težak materijalni gubitak i odgovarajući gubitak prestiža. Priča o eksploataciji – tako javno iznesena! Priča o bedi radnika za one koji su na toj bedi izgradili čitavo bogatstvo. Beskrajni radni dani, pre svega žena, nadnica koja nije bila dovoljna ni da se prehrani porodica. „Često se dešavalo da je moja mati, da ne bismo danima gladovali, nalazila sledeće rešenje: trebalo je da sa dva pfeninga odem do jedinog seoskog pekara i da se pretvaram da me šalje neki prosjak, te da za te novčiće kupim bajati hleb. Od toga bi nam mati skuvala jednostavnu čorbicu“, piše jedan radnik u svojim memoarima. Dečiji rad, mada zabranjen, jer su svi morali doprinositi kako bi se nahranila gladna usta; stanovi u podrumskoj rupi, još uvek preskupi, a sasvim siromašni delili bi troškove korišćenja kreveta; pre svega nevenčani radnici spavali bi naizmenično, u smenama.

Naravno, mali ljudi su patili i ćutali kao svuda na svetu u svim vremenima, i trebalo je da ih ostavite na miru. Vaša je krivica što ste im otvorili oči, što ste pripomogli da negodovanje raste. To će Vam kasnije prebacivati. Prigovarali su Vam da mnogi vodeći partijski umovi uopšte nisu radnici, već da potiču iz buržoaske sredine koja im je obezbedila i vreme i dokolicu da studiraju. To je tačno. Ali je važno ono što ste uradili sa svojim znanjem i svojim uvidom u stanje stvari. Ti si ih do samopregora stavila u službu radnika i „dela“ – u stvari, Ti bi radije studirala prirodne

nauke i živela sasvim drugačije. Odrekla si se sopstvenih želja i sa strastvenom pravičnošću borila si se za osveščivanje potlačenih, za život, za punoću ljudskosti.

Devedeste u Berlinu. Ti se bacaš u vrtlog rada, ne samo rada za pisaćim stolom, već i praktičnog rada, agitacije. „Agitacijom“ se naziva pridobijanje radnika za socijalističku stvar. Prvo im treba probuditi svest o tome da njihov bedan položaj nije Bogom data, večna i nepromenljiva sudbina. Prosvećivanje, najzad! Ne građanska prosvećenost 18. veka, već prosvećivanje onih slojeva društva, koji su do sada bitisali u senci. Tamo u tami stvarali su bogatstvo koje je Nemačku učinilo velikom. Putuješ u nemačke istočne oblasti. U Gornju Šleziju, onamo gde je dobro znati poljski. Istupaš na izbornim skupovima, držiš govore, agituješ, ćaskaš sa ljudima, gacaš do udaljenih mesta sastanaka, ponekad kroz sneg i led, poboljevaš, ali ne posustaješ. Ovaj napor Ti donosi mandat za kongres socijaldemokratske partije Nemačke, ali i iskustvo da Te radnici prihvataju i da umeš s njima da razgovaraš. Možda je to bio Tvoj najveći dar: imati poverenja u ljude. A možeš imati poverenja u ljude samo ako ih voliš. Kada čvrsto veruješ da se u svakom čoveku, svakoj ženi krije nešto dragoceno, nešto što još može da se razvije, što će cvetati, nerazoriva punoća postojanja. Kada poslednja reč ne pripada nadmudrivanju i cinizmu, ovim ugnjetivačkim drugarima koji budućnost mogu da zamišljaju samo kao produžetak sadašnjosti, koji sopstvenu nemaštovitost i pohlepu uzimaju kao merilo kako svet treba da izgleda vo vjeki vjekov. Takvim skepticima čak i među sopstvenim drugovima uvek si suprotstavljala svoje poverenje u snagu masa i uporno ubeđenje da nema puta koji zaobilazi revoluciju.

Uz to si kako u teoriji tako i u praksi prilikom agitovanja i nastave na Partijskoj školi razvijala sopstvenu revolucionarnu pedagogiju. „Mase moraju naučiti da sprovode moć time što je same sprovode.“ Učenje ne može da se odvija u sterilnom prostoru odvojenom od života, već mora da izrasta iz samog života. Pitanja, uvek dalja pitanja, opisuje jedna učenica, Rozi Volfštajn (Rosi Wolfstein), Tvoj nastavni metod u Partijskoj školi; stalnim, usmerenim pitanjima navoditi studente na predmet ispitivanja, ali i na sopstvene stavove, pravilne i nepravilne, na predrasude. „Pitanjima je kuckala po odgovoru i omogućavala nam da sami čujemo kako je šuplje odzvanjalo; pitanjima nas je primoravala da uz spoznaju sopstvene zablude nalazimo čvrsto, neprobojno rešenje. Do poslednjeg časa, kada nas je otpuštala sa ozbiljnim upozorenjem da ništa ne uzimamo zdravo za gotovo.“

Tvoj način podučavanja sigurno je proistekao iz „odbojnosti prema autoritetima“ koji se lako pretvaraju u diktatore, nastao je iz iskustva u SPD gde si se uvek branila od duhovne učmalosti, birokratije i samozadovoljstva funkcionera. I u partiju se infiltriralo nešto iz prakse činovničke države i patrijarhalnog autoriteta. Uvek si negodovala zbog shvatanja da mase kao stado ovaca treba da slede funkcionere.

Negodovala si i zbog rastućeg revizionističkog kursa SPD – Tvoj nastavni zadatak je bio da uvek iznova na to ukazuješ, na partijskim zasedanjima, na međunarodnim kongresima, u Tvojim knjigama i spisima. Ne zato što Ti je bilo stalo do „čistote“ učenja, već do potrage za istinom. Za Tebe Marksovo delo nije bilo „Biblija sa gotovim, jednom za uvek važećim istinama, već neiscrpnim izvorom podsticaja za dalji duhovni rad, za dalje traganje i daljom borbom za istinu.“

Ne, borba protiv revizionizma je bila važna zato što bi odstupanje od revolucionarnih ciljeva dovelo do preuranjene koalicije sa postojećom vlasti. „U građanskom društvu socijaldemokratiji po svojoj suštini pripada uloga opozicione partije, ona se kao vladajuća stranka sme pojaviti samo na ruševinama građanske države.“

U Francuskoj su se socijalisti od 1899. nalazili u koaliciji sa građanskim partijama, upravo sa onim čovekom iz kabineta koji je za vreme Pariske komune donosio krivične presude! Hiljade drugova su 1877. platili glavom pokušaj da stvore neposrednu demokratiju. Sada su socijaldemokrati sedeli u parlamentima i narodnim skupštinama i razmišljali kako da ugone svima, svojim sopstvenim biračima i građanskim predstavnicima u parlamentu. Ništa lakše nego da se političke aspiracije radničke klase prodaju za ekonomsku činiju sočiva. Eduard Bernštajn (Eduard Bernstein), veliki revizionista sa kim si se Ti žestoko i angažovano svađala još od 1896., zastupao je mišljenje da ciljeve socijalizma treba ostvarivati unutar postojećeg sistema.

Razvoj SPD je protekao sasvim u tom duhu – od jedne revolucionarne partije u jednu demokratsko-socijalističku reformsku partiju sa sve većim brojem članova u Rajhstagu. Sveobuhvatni revolucionarni program postepeno je razbijan u pojedine tačke o kojima je parlament trebalo da raspravlja – ciljeve kao što su poboljšanje uslova života radnika, preraspodela profita, stvaranje jednakih društvenih šansi trebalo je postići demokratskom većinom. Revolucija je postala nepotrebna. Pri tome Bernštajn, marksista-analitičar, ni u kom slučaju nije iz oportunističkih razloga skrenuo u revizionizam. Vrlo tačno je uočavao da je do

tada izostao slom kapitalizma koji je predvideo Marks, pa je iz toga zaključio da je kapitalizam sposobniji za život i obnovljiviji no što je Marks predvideo. To što Bernštajn opisuje kao sposobnost kapitalizma za obnavljanje – akcionarska društva, karteli, fondovi i velike banke – nije izazvalo samo Tvoje podozrenje. Neće li organizovani kapital dovesti do daljeg slabljenja radništva?

Mi koje smo kasnije rođene to bolje znamo: kapitalizam stvarno nije srušen, dokazalo se da je sposobniji za reforme no što je i sam Bernštajn naslućivao. Ali koliko je žrtava bilo potrebno, koliko je krvi poteklo na tom putu, kolike nepravde još postoje?

Tvoje nade u revoluciju nisu se ostvarile, ali zar zbog toga nije trebalo nadati se? Sve Tvoje misli nisu bile ispravne, ali zar zbog toga nije trebalo da razmišljaš? Tvoje borbe su samo pokazale kako će teško biti dobra ove Zemlje pravično podeliti, jesu li zato bile uzaludne? Zar ne moraju ideje uvek biti veće od onoga što možemo ostvariti? Zar ne moramo uvek bezuslovno braniti svoja uverenja? Kompromise će nam ionako vremenom nametnuti. Ne, Ti nisi dozvolila da Ti ih nametnu. Ti si otišla u zatvor zbog nesalomivosti. Ti si umrla zbog upornosti kojom si htela sve. Još uvek je poklon Tvojih misli i ideja utkan kao nepokolebljiva ćelija u tkivo socijalističkog pokreta. Sloboda za koju si smatrala da je ključna, našla je malo mesta u strogoj zakonskoj regulativi stvarno postojećeg socijalizma. Za to ima mnogo razloga, dobrih i loših, ali nema opravdanja. Gospodari masa napravili su mesta za gospodare partije. To je bio Tvoj stari sukob sa Lenjinom – Ti si izgubila.

Pa ipak, želja za slobodom se ne može iskoreniti. Tamo gde ljudi ne dišu slobodno, gde ne smeju sve, ne može ni da procveta neki novi svet. Možda bi Ti Lenjin dao za pravo – danas. Ostvariti ono o čemu si Ti sanjala, za šta si se borila ostaje kao izazov socijalističkom pokretu – ne, svima nama.

(Traitler, Reinhild (1988): „Rosa Luxemburg (1871-1919)“, u: Traitler, Reinhild (1988). *Pisma nesrećnicima*. Cirihi: Pendo, 101-127.)

Prevod sa nemačkog jezika Lidija Dimitrijević

*Dr Reinhild Traitler, direktorka Evropskog ženskog koledža u Boldernu kod Ciriha gde živi sa porodicom.